

Les – největší přírodní bohatství Beskyd

Tomáš Myslikovjan, Pavel Popelář

Padesát let je dostatečně dlouhá doba, během které lze vnímat proměnu i tak stálého prostředí, jakým je les. Pokud začneme chápat lesní prostředí v kontextu širší historie daného území, zjistíme, že v průběhu staletí

postupně docházelo k mnoha radikálním proměnám krajiny. Platí to i pro beskydské lesy, jejichž současná podoba má kořeny ve své historii, utvářené lidskou činností v původně přírodním prostředí.

Podzimní bukový prales. Foto František Jaskula

Z historie lesů v Beskydech

Prakticky až do konce středověku tvořily Beskydy pohraniční hvozdy na neklidné hranici s Horními Uhrami. Zatímco například Jeseníky či Šumava byly osídleny už ve 13. století, v Beskydech bylo do 14. století osídleno sotva úpatí hor. Zdejší lesy zůstaly po dlouhá staletí nedotčeny těžbou. Teprve valašská kolonizace a následně pasekářské osídlení v průběhu 15.–17. století spojené s přesunem obyvatelstva z údolí na hřebeny a úbočí hor znamenaly využívání horských poloh. Pralesovité porosty byly nejdříve vypásány v přirozeně poroštěných porostních světlinách, které se rozšiřovaly kácením a vypalováním. Časem tak vznikly souvislé pastevní lesy s převážně odlesněnými hřebeny. Tehdejší dokumenty popisují lesy jako nepravidelné, ponejvíce smíšené, které se střídaly s travnatým porostem, řídce porostlým stromy a keři, ať již soliterními, nebo shluky stromů. Tato místa sloužila jako pastviny pro salaše, nazývala se javořiny podle javorů, které tam převládaly (sloužily ke krmení dobytka). V 15.–16. století nebyla pastva vrchností nijak omezována, salaš se volně stěhovala za novou pastvou. V té době byl les místy zachován pouze na 20–30 % původní rozlohy a vedle loveckých potřeb sloužil hlavně jako zdroj paliva. Po třicetileté válce Valaši ztratili svá privilegia, plocha pastvin byla již přesně vymezena, redukována byla i těžba dřeva. Vše se radikálně mění od druhé poloviny 18. století

PÉČE O LES A (NEJEN) OCHRANÁŘSKÉ DOTACE

Pomocí dotačních titulů AOPK ČR podporuje přirozenou obnovu, sází a výsadbu méně zastoupených listnatých dřevin a jedle, sběr jedlových šišek z původních porostů a další pěstování jedle, javorů, jilmů, ale i dubů, třešní a tisů alternativními metodami bez použití umělých hnojiv. Každoročně dojde k výsadbě asi 50 000 kusů takto vyprodukovaných sazenic, k jejichž pěstování máme uzavřenu písemnou dohodu s lesní školkou v Košařiskách. Ve spolupráci s neziskovými organizacemi, zejména ČSOP Salamandr, koordinujeme také netradiční jedlové podsíje a podsadby jedle i dalších dřevin s účastí veřejnosti a podporou regionálních firem, např. Třineckých železáren či pivovaru Radegast. Na ploše stovek až tisíců hektarů s pomocí místních živnostníků opakovaně zajišťujeme ochranu přirozeného zmlazení a výsadeb jedle před poškozením zvěří pomocí repelentních přípravků nebo ovčích vlny. Abychom zajistili dlouhodobou ochranu mladých jedlí, ale i zvěří velmi vyhledávaných tisů, provádíme jejich trvalejší individuální ochranu či stavbu oplocenek na kovových nebo akátových sloupcích, jejichž životnost oproti kůlům ze smrkového dřeva je několikanásobně vyšší. V posledních letech se každoročně postaví na

vybraných lokalitách 2–3 km takových oplocenek. V souladu se schváleným regionálním akčním plánem pro tetřeva hlušce v Beskydech každoročně realizujeme na ploše desítek hektarů speciální výchovné zásahy v mladých smrčínách s uvolněním všech listnáčů a jedle a rozšiřováním světlin s borůvkou. Pro zajištění klidu v nejvzácnějších lokalitách tetřevích oblastí zadáváme provedení technických opatření k usměrnění návštěvnosti včetně informačních textů pro veřejnost. V rámci zadržování vody v krajině a zabránění eroze půdy po dohodě s vlastníky zajišťujeme sanaci starých přibližovacích linek a svážnic v rozsahu několika kilometrů ročně. V nejvzácnějších lokalitách podmačených až rašelinných smrčín přistupujeme k jejich revitalizaci přehrazením starých odvodňovacích příkopů (Černá Ostravice, Velký potok, V Podolankách). Pro ochranu ohrožených obojživelníků (zejména kuňky žlutobřiché a čolka karpatského – předmětů ochrany EVL Beskydy) každoročně zajišťujeme hloubení mnoha drobných či větších tůň. K umožnění přirozenějšího rozkladu smrkových kmenů napadených kůrovci jsme po vzoru NP Šumava zavedli drážkování kůry, jež nahrazuje klasické odkorňování.

Kněhyně – Čertův mlýn z Trojanovic. Foto Tomáš Myslikovjan

s rozvíjejícím se průmyslem. Vrchnost si brzy spočítala, že zisk z prodeje dříví bude podstatně převyšovat nájemné z pastvin a pastevních lesů. Po vynuceném útlumu salašnictví (na Jablunkovsku i vojskem) a zákazu pastvy v lesích, dochází k rozsáhlému zalesňování opuštěných pastvin.

Dlouho se těžilo především bukové palivové dřevo pro potřebu místních skláren a k tavení železné rudy. Z důvodu neexistujících nebo častými povodněmi ničených cest bylo dříví plaveno horskými potoky. V zimě se rovnané dříví na saních stahovalo k potokům a při jarním tání plavilo dál do údolí. V 19. století byl ke zlepšení plávky vybudován důmyslný systém vodních nádrží, tzv. klauz. S objevem uhlí na Ostravsku dominantní roli přebírá jehličnatá kulatina sloužící budování překotně se rozvíjejících měst a pro potřeby důlní činnosti. To byl také hlavní impuls plánovaného lesnického hospodaření se smrkem jako ideální dřevinou budoucnosti. Od konce 19. století se méně kvalitní smrkové dříví využívá ve Vratimově také na výrobu buničiny k produkci papíru. Ostatně v Paskově je i dnes největší závod na zpracování buničiny v ČR.

Holoseče, smrk, emise a zvěř...

Radikální přeměna převážně jedlobukových beskydských lesů na porosty s vysokým podílem smrku pokračovala téměř po celé 20. století. Jednoznačně převládl holosečný způsob hospodaření s obnovou smrkem. Buk se vysazoval jen minimálně, ostatní původní listnáče a jedle prakticky vůbec. O jak dramatickou změnu se jednalo, svědčí příklad z oblasti Lesní správy Ostravice. V roce 1840 tam bylo takřka ideální zastoupení dřevin: 34 % smrku, 34 % jedle a 32 % buku. V roce 1906 už smrk se 76 % dominoval, zastoupení jedle kleslo na 7 % a buku na 10 %. Přesto se ještě ve dvacátém století zejména ve špatně přístupných částech hor

nacházely rozsáhlejší plochy pralesovitých porostů. Díky členitému terénu a zejména osídleným majitelům a lesníkům zůstaly ve fragmentech dosud.

Po roce 1945 pokračuje v několika vlnách také další úbytek zemědělské půdy, ať již jejím zalesněním, nebo samovolnou sukcesí. V době, kdy se rychle rozvíjí lesnická mechanizace, zakládají se smrkové monokultury a nově se zavádí socialistický program likvidace tzv. přestárých porostů, přichází největší novodobá pohroma beskydských lesů – imisní kalamita. Po náhlém teplotním zvratu na přelomu let 1978–1979 za působení emisí z ostravsko-karvinské aglomerace došlo k prudkému zhoršení stavu lesů v nej-

vyšších polohách zejména na severní straně hor. Ačkoli lesy začaly postupně regenerovat – například buky, které na jaře nevyrašily, se už během vegetační doby začaly olisťovat –, Beskydy byly prohlášeny za kalamitní oblast a během krátké doby byly zejména na hřebenech vykáceny velké plochy přírodě blízkých lesů.

Nesmíme zapomenout také na vliv jelení a srnčí zvěře na vývoj lesa. Mladé lesní porosty nejvíce poškodil strmý nárůst stavů jelena evropského. Jelen byl přitom až do 19. století jen vzácnou ozdobou beskydských lesů. V urbáři frýdeckého panství z roku 1664 se o jelenech uvádí, že v horách nejsou, protože tam Valaši ustavičně pasou dobytek. Teprve s omezením

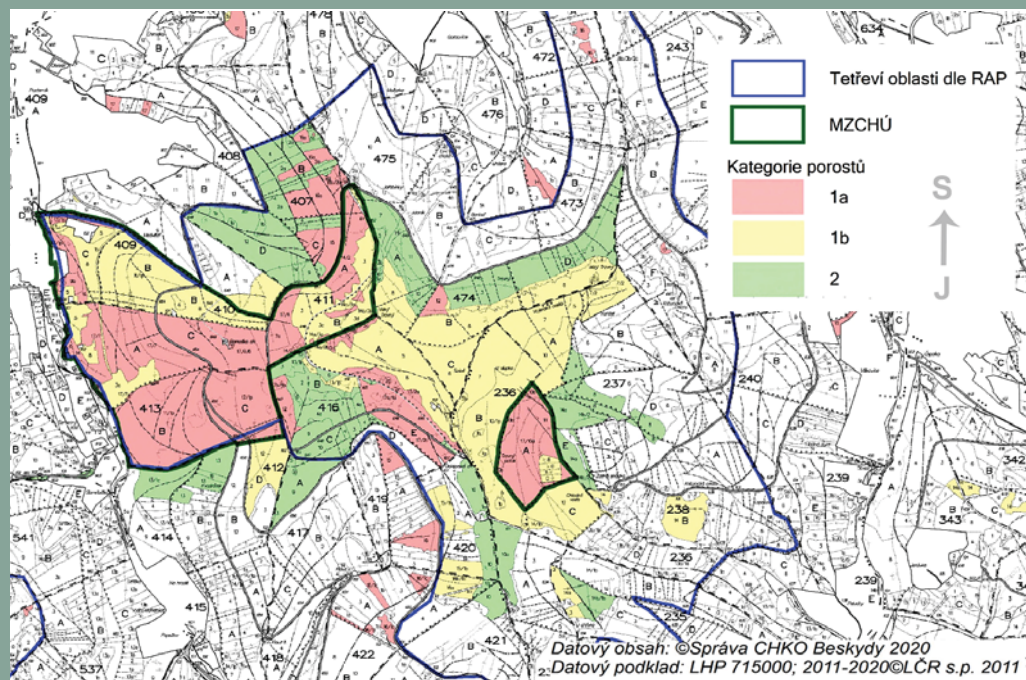
PŘÍKLAD DOBRÉ PRAXE NA LESNÍ SPRÁVĚ FRÝDEK-MÍSTEK

Na území CHKO Beskydy v působnosti Lesní správy Frýdek-Místek leží mnoho zájmových lokalit ochrany přírody, např. v masivu Travného, Ropice, Slaviče či Lysé hory. Téměř celá lesní správa je navíc zahrnuta do Ptačí oblasti Beskydy, vyhlášené pro ochranu deseti lesních druhů ptáků (nejvíce v ČR). Ve středních polohách hor v bučinách jsou to lejsek malý, datel černý, strakapoud bělohřbetý, žluna šedá, puščík bělavý a čáp černý, v navazujících hřebenových a vrcholových partiích s přirozeným zastoupením smrku pak tetřev hlušec, jeřábek lesní, datlík tříprstý a kulíšek nejmenší. Lesní správa provozuje také moderní a úspěšnou odchovnu tetřeva hlušce, v ČR ojedinělé zařízení. Ochranu biotopů ohrožených druhů ptáků včetně tetřeva řešíme dlouhodobě ve spolupráci s ornitology a samozřejmě lesníky, kteří zde hospodaří (bohužel na území CHKO se převážně jedná o hospodářské lesy s významnou funkcí produkce dřeva). Hledání kompromisních řešení, která by byla ještě akceptovatelná pro udržitelné lesnické hospodaření a zároveň umožnila existenci perspektivních populací chráněných druhů ptáků i řady dalších ohrožených druhů organismů, je velmi náročné. O rozsahu a formě omezení ochrany přírody probíhala s vedením lesní správy a následně i se všemi revírnickými náročná jednání. Výsledkem bylo rozhodnutí Správy CHKO Beskydy jako závazný podklad pro nový Lesní hospodářský plán (LHP) s popisem omezení u více než 1000 lesních porostů. Po zkušenostech z minulého LHP i jiných lesních správ jsme chtěli nově v jednom rozhodnutí Správy CHKO Beskydy vyřešit omezení úmyslných i nahodilých, tj. neplánovaných živelných

těžeb, aby revírník měl k dispozici jedno rozhodnutí a jednu mapu se všemi omezeními na jednom místě. V novém LHP jsme lesní porosty zařadili do 3 kategorií podle ochranného významu a barevně označili jako na semaforu. **Kategorie 1a** – lesy ponechané zcela bez zásahu samovolnému vývoji (524 ha, tj. 4,6 % z výměry LHC, označeny červeně), **1b** – porosty bez úmyslných zásahů pouze s dočasnou možností nahodilé těžby smrku (751 ha, tj. 6,6 % LHC, označeny žlutě), **kategorie 2** – lesy s přírodě blízkým hospodařením s uplatněním výběrných principů těžby dřeva (1733 ha, tj. 15,6 % LHC, zeleně) a **kategorie 3** – lesy s podrobným

hospodařením s ponecháním výstavků jedle a málo zastoupených listnatých dřevin do fyzického rozpadu v rozsahu dle uvážení příslušných revírníků (8276 ha, 73,2 % LHC, neoznačeny). Aktuálně či v blízké budoucnosti tak zde bude ponecháno bez zásahů samovolnému vývoji víc než 11 % lesů, což je v celostátním srovnání CHKO výjimečné.

S lesní správou spolupracujeme i v dalších oblastech, například při regulaci rekreačně-sportovních aktivit, jako jsou různé závody a hromadné akce, omezování parkování a vjezdů vozidel do lesa atd.

Jedlobukový prales Salajka. Foto František Jaskula

pastvy a zaměřením vrchnosti na myslivost jeho stavy začaly prudce růst. Téměř po celé dvacáté století a mnohde až do současnosti zůstávají škody jelení zvěří hlavním faktorem, který brání odrůstání jedle a dalších dřevin, jako javory, jilmy či lípy. Míra poškození na první pohled nebývá zcela zřejmá. Lesy jsou vitální, přirozeně se obnovuje buk, avšak úbytek biologické rozmanitosti pokračuje. Několikasetleté jedle přirozeně hynou a jejich tlející dřevo – nenahraditelný biotop pralesních druhů – postupně také. Pokud neexistuje odpovídající náhrada, přeruší se kontinuita přirozených procesů a méně pohyblivé druhy organismů mohou vyhnout.

Vlastníci lesů v Beskydech

Přibližně polovina výměry lesů v CHKO Beskydy zůstala ve státním vlastnictví spravovaném Lesy ČR. Rozsáhlý lesní komplex 14 000 ha v současné době patří ostravsko-opavskému biskupství a i další rozsáhlé komplexy lesa vlastní

církve, města a obce. Kromě toho existují stovky soukromých vlastníků s malými lesními majetky, kde má lesnická činnost různou intenzitu. Tyto lesní porosty, často desítky let bez úmyslných těžebních zásahů, představují cenné biotopy ohrožených rostlin a živočichů; jedná se zejména o saproxylické druhy brouků a ptáků vázaných na tlející dřevo. Specifické jsou majetky původních salaší, kde se po ukončení pastvy ovčí a koz (mnohdy až po 2. světové válce) dochovaly lesy pastvou intenzivně ovlivněné. Příkladem jsou křivolaké buky s četnými dutinami na salaších Kotař, Javorový a Godula. Tam, kde je již návrat pastvy vyloučený, podařilo se s majiteli často dohodnout ponechání starých bučin samovolnému vývoji.

Druh vlastnictví měl tak v minulosti vliv na způsob hospodaření. Drobní soukromí vlastníci ve svých lesích hospodařili prakticky výběrným způsobem. Využívali stromy všech velikostí k různorodým účelům, od výroby nářadí a ohrad až po stavbu dřevěnic z jedlových kmenů. Velcí

vlastníci (církve, šlechta) začali už od konce 18. století hospodařit podle lesnických plánů zohledňujících věkové třídy dřevin a výrazně měnících druhovou skladbu lesa ve prospěch smrku.

Přírodní lesní podmínky Beskyd

Vedle historického způsobu využívání lesních porostů a vlastnických vztahů ovlivňují podobu lesů přírodní podmínky.

Plocha lesů v CHKO Beskydy má výměru okolo 85 000 ha a vytváří tak nejrozsáhlejší oblast karpatské přírody na našem území. Pouze v Moravskoslezských Beskydech na našem území dosahují Karpaty nadmořských výšek přes 1000 m. V nejvyšších polohách Lysé hory, Smrku a Kněhyně – Čertova mlýna se proto setkáme i s jedinečnými ostrovy boreální vegetace. Výrazně ale převládá jedlobukový lesní vegetační stupeň.

Hloučkovitá podsadba jedle v PR Klíny.
Foto Tomáš Myslikovjan

Jižní část CHKO, tvořená hřebeny Vsetínských vrchů a Javorníků, rozdělenými údolím Vsetínské Bečvy, je z lesnického hlediska unikátní výskytem jedle bělokoré i mimo rezervace v hospodářských lesích, kde místy dosahuje 10–20% zastoupení. Přesto její současný výskyt zdaleka nedosahuje hodnot běžných do druhé poloviny 19. století. Místy 50–70 % tehdejšího zastoupení mělo spojitost s pastvou dobytka v lesích, hrabáním steliva a využitím buku pro výrobu dřevěného uhlí nebo sklárství. Cenný je také krajinný ráz této části CHKO Beskydy, který je typický střídáním lesních ploch s loukami, pastvinami a bezlesými enklávami s pozůstatky původního osídlení.

Naproti tomu severní část CHKO Beskydy má výjimečnou geomorfologii (největší převýšení na jednotku plochy v ČR), velmi prudké svahy tu padají do četných údolí s mnoha horskými potoky. Zde se vlivem špatné dostupnosti, horší kvality dřeva i obtížného mysliveckého využívání zachovaly zbytky horských smrčín a větší komplexy přírodě blízkých lesů, které mají místy pralesovitý charakter. Řidší osídlení, vyšší lesnatost a drsnější klima přispěly k uchování lesů méně ovlivněných činností člověka.

Lesy v CHKO Beskydy dnes

Dnes máme možnost zhodnotit, co zdejší lesům přinesla padesátiletá existence CHKO. Stále platí, že se zde kumulují všechny funkce lesů, ať již produkční, či mimoprodukční: vysoký přírůst a kvalita smrkového dřeva, ochrana kvalitních zdrojů pitné vody, rekreační i sportovní využití, ochrana půdy a sesuvných území, cenné původní populace lesních dřevin a na neposledním místě i zachování biodiverzity, zejména v unikátních pralesovitých porostech.

V současné době najdeme v lesích CHKO Beskydy 42 maloplošných zvláště chráněných území, většina z nich v majetku státu, významný podíl připadá také na církevní lesy. Kromě toho AOPK ČR usiluje o výkup soukromých lesů, kde se zachovalo mnoho cenných porostů.

Vedle snahy o zachování co největší výměry přirozených lesů vyhlašování nových rezervací a památek je využíváno i možnosti spojené se

Smrkový prales v NPR Kněhyně – Čertův mlýn. Foto František Jaskula

vznikem ptačích oblastí Beskydy a Horní Vsacko a evropsky významné lokality Beskydy. Zejména z důvodu ochrany ptačích biotopů je mimo rezervace již nyní ponecháno 810 ha lesa samovolnému vývoji a nejméně 5000 stromů k zetlení na základě přiznané náhrady ekonomické újmy, nepočítaje další tisíce stromů, za které vlastníci kompenzace nepožadují.

LESNICKÝ VÝZKUM

V CHKO Beskydy pokračují na třech výjimečných lokalitách přirozeného jedlobukového lesa (NPR Salajka, Razula, Mionší) výzkumné práce, které navazují na měření započatá v r. 1974 Eduardem Průšou. Jde o sledování dynamiky vývoje pralesovitých jedlobučin, které se na jiných místech v ČR již prakticky nedochovaly. Na základě detailního zaměření jednotlivých stromů, vyhodnocení jejich stavu a opakovaném zjišťování taxačních veličin jsou získány unikátní poznatky o vývoji lesních ekosystémů minimálně ovlivněných lidskou činností. Práce provádí skupina odborníků z VÚKOZ, odboru ekologie lesa. Časoprostorová data o vývoji dřevinného patra jsou spojována s daty o biodiverzitě rozličných skupin organismů (dřevožijné houby, mechorosty, brouci, plži, netopýři...). Výzkum by měl umožnit odpovídat na otázky spojené s udržitelností populací ohrožených skupin organismů, které jsou vázané na specifické prostředí přirozeného lesa a jeho disturbančního režimu, a na otázky související se schopností přežívání populací těchto organismů v krajinném měřítku. S otázkami biodiverzity souvisí studium dekompozičních procesů tlejícího dřeva v přirozených temperátních lesích. Novým tématem je studium biomechanických vlivů stromů na půdu a zpětně půdy na vývoj nové generace stromového patra. Cílem komplexního výzkumu zůstává pochopení fungování lesa, přičemž tento výzkum lze provádět pouze v porostech dlouhodobě formovaných převážně přirozenými procesy. K eliminaci negativních vlivů spárkaté zvěře na vývoj přirozeného lesa, zejména odrůstání jedle, zajistila Správa CHKO Beskydy trvalé oplocení několika hektarů výzkumné plochy v NPR Salajka. Takto velké oplocení s akátovými kůly a obvodem 1 km je v Beskydách ojedinělé. S ohledem na náročnost úkolu, udržet v pralese s často padajícími stromy trvalou funkčnost oplocení, tomu tak i zůstane.

Pod Čertovým mlýnem. Foto Tomáš Myslikovjan

Tůň pod Javorovým. Foto Tomáš Myslikovjan

V současnosti stojíme opět na počátku nové etapy proměny lesních porostů, stejně jako v minulosti již vícekrát. Kulturní smrčiny na řadě míst doslova mizí před očima. Není úplně podstatné, kolik hektarů lesa podlehl kůrovci v kombinaci se suchem a napadením václavkou. Pro ochranu přírody nejen v Beskydách

zůstává pořád stejný úkol – snažit se zachovat a rozšířit plochu lesů s minimálními lidskými intervencemi a podporovat přírodě blízké lesnické hospodaření na co největších plochách. Pokud se chceme poučit z historie a současných poznatků o lese, nemáme ani jinou možnost. ■